

A Critical Examination of "International Tourism" Through the Lens of Dependency Theory

Farnoosh Abutalebi Shakoor ¹✉, Asghar Keyvan Hosseini ²

1. Corresponding Author, PhD student of International Relations, Faculty of Law and Political Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. E-mail: farnoosh_abootalebi@yahoo.com
2. Professor of International Relations, Faculty of Law and Political Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. E-mail: a.keivan.ir@gmail.com

---

Article Info

ABSTRACT

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 19 Apr 2023

Received in revised form:
06 Jun 2023

Accepted: 18 Nov 2023

Published online: 18 Sep 2024

Keywords:

International tourism,
dependency theory,
international political
economy.

In the decades following World War II, theories of development and modernization were proposed to emphasize the necessity of focusing on domestic and international tourism industries as a means to facilitate economic development in developing and underdeveloped countries. Notably, despite the practical successes achieved and the support from international organizations such as the International Monetary Fund, the World Bank, and the United Nations for these views and initiatives, a wide range of critical theories emerged, challenging the proposed solutions associated with development, modernization, and capitalist growth. Among these critiques, particular emphasis was placed on the subjects of international tourism and its related anti-development consequences. Among the critical theories, dependency theory, articulated by Andre Gunder Frank and further utilized by scholars such as Britton, emerged as a leading framework promoting this wave of critique. Serious criticisms were levied against modernization and capitalist development in the context of tourism. The primary question guiding this research is: "How can the phenomenon of international tourism be explained from the perspective of dependency theory?" In response to this inquiry, the following hypothesis is explored: From the perspective of dependency theory, the formation and evolution of tourism in peripheral countries result from the policies and actions implemented by core countries through mechanisms such as "direct investment," "granting loans," "the role of international organizations," and "exercising authority in policy-making." These mechanisms, in turn, have pursued anti-development or non-development goals. The research method employed in this study is descriptive-explanatory.

Cite this article: Abutalebi Shakoor, F., & Keyvan Hosseini, A. (2024). A Critical Examination of "International Tourism" Through the Lens of Dependency Theory. *International Political Economy Studies*, 7 (1), 69-88. <http://doi.org/10.22126/ipes.2023.9028.1568> (in Persian).

© The Author(s).

DOI: <https://doi.org/10.22126/ipes.2023.9028.1568>

Publisher: Razi University

---

1. Introduction

"Spatial movement" and the desire to travel have always been human interests, especially driven by curiosity to explore the unknown. However, various factors and motivations—such as war, economy, and trade—have also played influential roles. The consequences of travel in shaping economic, commercial, social, and political developments are significant. For example, the formation of the political-legal institution known as the "Consulate" within diplomatic relations and the occurrence of the Renaissance both showcase the profound impact of sea voyages.

In this context, the emerging developments of the 20th century, particularly in its second half, provided an effective social, intellectual, and behavioral basis for a heightened focus on travel and its organization. Gradually, the phenomenon of "tourism" emerged as a pervasive category encompassing a set of measures, laws, and economic and commercial guidelines, supported by new technologies, capturing the attention of various economic enterprises and academic circles.

Focusing on international tourism through the lens of development allows for a better understanding of this category within "development strategies." This perspective reveals another manifestation of income and wealth distribution among actors in the relevant international arena. This unveiling of diverse development efforts creates an opportunity for critical viewpoints. Although the emergence of many third-world countries as tourist destinations in the international market has attracted significant international investment and increased aid for tourism development in these regions, it has also raised concerns about tourism being an effective tool for transferring wealth from richer, developed countries to poorer regions through tourism costs and international investments.

Based on the above, the main question of this article is: How can the phenomenon of international tourism be explained from the perspective of dependency theory? This article posits that, according to dependency theory, the formation and evolution of tourism in surrounding countries result from the measures and policies of central countries, manifested through "direct investment," "granting loans," "the role of international organizations," and "policy-making authority," which are often aligned with anti-developmental or non-developmental goals. The research method employed is descriptive-explanatory.

2. Theoretical Framework

To provide a precise and scientific explanation, this article utilizes the theory of "dependence and the negation of international tourism as a panacea for development." Although the theories of development and international tourism evolved along similar timelines and shared similar focus points, there are indications of reluctance within the tourism community to engage in the paradigmatic debates of development studies, primarily due to the practical nature of tourism studies (Bianchi, 2002).

3. Methodology

This article employs a combination of three methodologies: historical-adaptive, descriptive-analytical, and content analysis. Information was gathered through library research and extensive scanning of various written and online sources.

4. Discussion

The role of foreign direct investment in tourism is subtler than in other sectors, prompting many countries to view it with both fear and hope. Such investments are valuable for countries as they provide financing; however, they can also impact economic and cultural independence, leading to dependence on investor countries and international liberal organizations, with high potential risks for the environment and social context (UNCTAD,

2007). Overall, the dependency theory suggests that the transformative and promoting functions of development in tourism host areas (whether undeveloped or developing) face several challenges and dimensions, including:

- Doubts regarding the ability to overcome "economic shortage" problems
- The occurrence of cultural-psychological dependency in tourism host communities
- The formation and reinforcement of structural dependence in international tourism
- Belief in the project-centered nature of international tourism and the "authoritarian agency" of international authorities
- Foreign direct investment in tourism

5. Conclusion and Recommendations

This article critically examines the theory of dependence concerning international tourism, relying on a wide range of statistical and quantitative data alongside theoretical discussions. The claim that the modernization and promotion of tourism will lead to various levels of development in host countries (tourism) in developing regions is put to the test. It reveals that this trend has contributed to the formation and deepening of several crises, particularly in social, environmental, and economic welfare dimensions in these areas.

In other words, focal countries in international tourism have succeeded in various ways—especially through "direct investment," "granting loans," "the role of international organizations," and "exercising authority in policy-making"—contributing to the marginalization of regions. This has solidified the dependence of peripheral countries on the measures and policies of central countries.

Moreover, serious weaknesses in the support planning of international institutions—such as an emphasis on the hotel industry, offering facilities primarily in the form of loans to multinational companies rather than to small and medium entrepreneurs in the tourism sector, and addressing the high leakage of tourism costs—have had a decisive impact. Nonetheless, we cannot overlook the efforts of the World Bank and other international financial institutions in steering tourism towards more favorable conditions.

پښتونستان د علومو انساني و مطالعاتو فرېنسې
پرتال جامع علوم انساني

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نگاهی انتقادی به «توریسم بین المللی» از منظر نظریه وابستگی^۱

فروش ابوطالبی شکور^۱ | اصغر کیوان حسینی^۲

۱. نویسنده مسنول، دانشجوی دکتری روابط بین الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه: famoosh_abootalebi@yahoo.com

۲. استاد روابط بین الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه: a.keivan.ir@gmail.com

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱/۳۰

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۳/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۸/۲۷

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۶/۲۸

کلیدواژه‌ها:

توریسم بین المللی،

نظریه وابستگی،

سرمایه گذاری مستقیم،

سازمان های بین المللی.

در دهه های پس از جنگ جهانی دوم، نظریه های مرتبط با توسعه و مدرنیزاسیون در جهت تعمیق باور نسبت به ضرورت توجه به صنعت توریسم داخلی و بین المللی برای کمک به توسعه اقتصادی کشورهای در حال توسعه و توسعه نیافته، تلاش زیادی داشتند. نکته مهم اینکه به رغم موفقیت های عملی حاصله و به ویژه حمایت سازمان های بین المللی چون صندوق بین المللی پول، بانک جهانی و سازمان ملل از دیدگاه ها و اقدامات مزبور، اما همچنان تعداد قابل توجهی از نظریه های انتقادی نسبت به راهکارهای طرفداران نظریه های توسعه، نوگرایی و توسعه سرمایه داری خوش بین نبودند؛ که در این میان، مقوله توریسم بین المللی و پیامدهای ضد توسعه ای مربوطه، مورد تأکید بود. در این میان، نظریه وابستگی که فرانک بسط داده و بریتون درزمینه توریسم آن را به کار گرفت، از موقعیت جلوداری و پیش برد موج نقادی یاد شده برخوردار شد. آن ها نقدهای جدی به نظریات به مدرنیزاسیون و توسعه سرمایه داری در این حوزه وارد ساختند. پرسش اصلی این نوشتار عبارت است از اینکه: از منظر نظریه وابستگی پدیده توریسم بین المللی چگونه قابل تبیین است؟ در پاسخ، به این فرضیه پرداخته شده که: از منظر نظریه وابستگی، روند شکل گیری و تکامل گردشگری در کشورهای پیرامون، محصول تدابیر و سیاست های کشورهای مرکز در قالب «سرمایه گذاری مستقیم»، «اعطای وام»، «نقش سازمان های بین المللی» و «اعمال اقتدار در سیاست گذاری» بوده و بر این پایه، اهدافی ضدیا غیر توسعه ای مدنظر بوده است. روش تحقیق نیز توضیحی - تبیینی است.

استناد: ابوطالبی شکور، فروش، کیوان حسینی، اصغر (۱۴۰۳). نگاهی انتقادی به «توریسم بین المللی» از منظر نظریه وابستگی. مطالعات اقتصاد سیاسی بین الملل،

۷ (۱)، ۶۹-۸۸. <http://doi.org/10.22126/ipes.2023.9028.1568>

© نویسندگان

ناشر: دانشگاه رازی

DOI: <http://doi.org/10.22126/ipes.2023.9028.1568>

۱. مقدمه

همواره «تحرک فضایی» و میل به سفر از علاقه‌مندی‌های بشر به‌ویژه از بعد کنجکاوی برای دریافت و شناسایی ناشناخته‌ها بوده؛ هرچند در این میان عوامل و انگیزه‌های گوناگونی چون جنگ، اقتصاد و تجارت نیز تأثیرگذار بوده است. در این مورد پیامدهای سفر در شکل‌گیری تحولات اقتصادی و تجاری، اجتماعی و سیاسی نیز قابل توجه است؛ چنان‌که می‌توان در روند شکل‌گیری نهاد سیاسی - حقوقی «کنسولی» در چارچوب روابط دیپلماتیک و با بروز واقعه رنسانس، نشانه‌های بارزی از تأثیربخشی تعیین‌کننده پدیده سفرهای دریایی را مشاهده کرد. در این ارتباط، تحولات نوظهور قرن بیستم به‌ویژه در نیمه دوم آن، به بستر اجتماعی، فکری و رفتاری کارآمدی برای توجه بیشتر به پدیده سفر و چگونگی ساماندهی آن تبدیل شد. به این ترتیب، به تدریج پدیده «گردشگری» یا توریسم به‌عنوان مقوله‌ای نافذ و مشتمل بر مجموعه‌ای از تدابیر، قوانین و دستورالعمل‌های اقتصادی و تجاری و مسلح به فناوری‌هایی نوظهور، از سوی بنگاه‌های گوناگون اقتصادی و محافل دانشگاهی و پژوهشی مورد توجه و شناسایی قرار گرفت.

در این ارتباط، مقوله «گردشگری بین‌المللی» به جلوه فراملی پدیده گردشگری اشاره داشته و می‌کوشد رفتار گردشگران را در فضایی خارج از سرزمین و کشور متبوع و در بستر الگوهای تعامل میان جوامع و دولت‌های مختلف مورد توجه و بررسی قرار دهد. نکته دیگر اینکه در چارچوب ادبیات مربوطه، در کنار مقوله «انگیزه گردشگر برای آشنایی با مناطق و پدیده‌های جذاب و ناشناخته و تمایل به تفریح و خوش‌گشت» به مفهوم «نظم‌بخشی یا کنترل» نیز توجه خاصی شده است. بر این پایه، رشد فزاینده گردشگری به‌عنوان پدیده‌ای خودفرمان یا حاصل «تقاضای غیر قابل کنترل و بی‌نظم» تلقی نشده است و در این زمینه بر نقش تأثیرگذار و هدایت‌کننده «اراده معطوف به شکل‌گیری سازوکار ترویج توریسم» تأکید گردیده است.

بر این پایه، زمینه‌ای برای توجه بیشتر به نقش دولت‌ها و رفتار خارجی آنان در مسیر شکل‌دهی و پیش‌برد جهانگردی بین‌المللی شکل گرفت. نکته مهم اینکه، برخوردهای اولیه با پدیده گردشگری فراملی عمدتاً از رنگ و لعاب اقتصادی برخوردار شده است و از آن به‌عنوان یکی از «پویاترین الگوهای مبادلات اقتصادی» در چارچوب روابط میان دولت‌ها و جوامع (به‌ویژه در نیمه دوم قرن بیستم) یاد گردیده است. برداشتی که در سایه دستاوردهای تعجب‌برانگیز (از جمله رشد گردشگری از ۱۶۵ میلیون گردشگر در سال ۱۹۷۰ به ۵۰۰ میلیون در سال ۱۹۹۳) چندان غیرمنطقی نمی‌نمود. از سوی دیگر، به تدریج دغدغه سامان بخشی به ابعاد گوناگون گردشگری بین‌المللی باعث شد که نهادهای بین‌المللی مربوطه نیز شکل گیرد؛ که در این مورد می‌توان به «سازمان جهانی جهانگردی» اشاره کرد که توسط صندوق بین‌المللی پول، سازمان ملل، بانک جهانی، یونسکو و... پشتیبانی می‌شود.

تمرکز بر گردشگری بین‌المللی از منظر چگونگی ارتباط یابی با مقوله توسعه، به مقدمه‌ای برای هویت‌یابی مقوله مزبور در چارچوب «استراتژی‌های توسعه» تبدیل شد. بر این پایه، از مجرای پدیده گردشگری جلوه دیگری از الگوی توزیع درآمد و ثروت میان نقش‌آفرینان عرصه بین‌المللی مربوطه آشکار شد. این نوع آشکارسازی از آثار گوناگون توسعه، به فضای مناسبی برای نقش‌آفرینی دیدگاه‌های انتقادی تبدیل شد. بر این مبنا، هرچند ظهور بسیاری از کشورهای جهان سوم به‌عنوان مقاصد گردشگری در بازار جهانگردی بین‌المللی، منافع قابل توجه سرمایه‌گذاران بین‌المللی را تحریک کرده و باعث افزایش کمک به توسعه جهانگردی در این مناطق شد؛ اما از سوی دیگر، از گردشگری به‌عنوان ابزاری مؤثر برای انتقال ثروت از کشورهای غنی‌تر و توسعه‌یافته به مناطق فقیرتر، (از طریق هزینه‌های گردشگری و سرمایه‌گذاری بین‌المللی) سخن گفته می‌شد. با توجه به توضیحات بالا، پرسش اصلی این نوشتار عبارت است از اینکه: از منظر نظریه وابستگی پدیده توریسم بین‌المللی چگونه قابل تبیین است؟ در پاسخ، به این فرضیه پرداخته شده که: از منظر نظریه وابستگی، روند شکل‌گیری و تکامل گردشگری در کشورهای پیرامون، محصول تدابیر و سیاست‌های کشورهای مرکز در قالب «سرمایه‌گذاری مستقیم»، «اعطای وام»، «نقش سازمان‌های بین‌المللی» و «اعمال اقتدار در سیاست‌گذاری»، بوده و بر این پایه، اهدافی ضدیا غیر توسعه‌ای مدنظر بوده است. روش پژوهش نیز توضیحی - تبیینی است.

۲. روش پژوهش

روش نگارش مقاله حاضر به صورت ترکیبی شامل سه روش تاریخی-تطبیقی، توصیفی-تحلیلی و تحلیلی محتوا است. برای گردآوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای و فیش‌برداری از منابع مختلف مکتوب و اینترنتی استفاده شده است.

۳. پیشینه پژوهش

در خصوص سابقه مطالعاتی و پیشینه ادبیات مربوط به توریسم بین‌الملل از منظر نظریه وابستگی، در میان منابع داخلی می‌توان با غفلت خاصی مواجه شد و در واقع، موضوع مورد نظر از سوی نویسندگان داخلی با اقبال خاصی مواجه نشده؛ اما در مقابل، نویسندگان خارجی و به‌ویژه انگلیسی‌زبان از دهه ۱۹۷۰ در این مورد منابع قابل تأملی را ارائه داده‌اند. از جمله بریتون (۱۹۸۳) در کتاب «توریسم و توسعه نیافتگی در فیجی» توریسم را به‌عنوان نمونه کوچکی از سبک زندگی تجاری‌شده کلان‌شهرها و به‌عنوان یک کاتالیزور برای ایجاد اختلالات نامطلوب اجتماعی فرهنگی و زیست‌محیطی در کشورهای غیر غربی معرفی می‌کند. موفورث و مونت (۱۹۹۷) از اراده جریان‌ساز و داستان قدرتمند پشت پرده جریان توریسم بین‌المللی سخن گفته و در همین ارتباط، از موقعیت و منافع بهره‌برداران اصلی این جریان صحبت می‌کند.

کوت توسان و کارسون جکینز (۱۹۹۸) در مقاله «تحول برنامه‌ریزی گردشگری در کشورهای جهان سوم»، به برخی از ویژگی‌های ناپیدا و آثار مغفول روندهای توسعه گردشگری در این مناطق می‌پردازد. در چارچوب کتابی که از سوی «کمیسسیون مسافرتی اروپا» در سال ۲۰۱۸ به مناسبت هفتادمین سالگرد تأسیس این نهاد منتشر شد، سهم بالقوه گردشگری در بازسازی قاره اروپا پس از جنگ در همکاری بین اروپا و ایالات متحده آمریکا مورد بررسی نقادانه‌ای قرار گرفته است. ایمی پلاکر (۲۰۱۸) بر این نکته پافشاری دارد که آمریکا عامدانه از راه برنامه مارشال و ترویج جهانگردی، زمینه اندیشه‌ای لازم برای شکل‌گیری و تعمیق ایده و اندیشه «غرب» در نظم نوین جهانی را فراهم ساخت. ویکتوریا تی اولندر (۲۰۱۸)، در چارچوب پژوهشی که بر محور «توریسم توسعه و روابط بین‌الملل: تولیدات گفتگومانی امپریالیسم» انجام داده؛ از مقوله توسعه و تحولات آن به‌عنوان «استثمار جدید» سخن گفته و مساعی معطوف به گسترش توریسم را به‌مثابه بستری توجیه‌آفرین برای اعمال فشارهای مضاعف به مناطق در حال توسعه قلمداد کرده؛ آنچه به ترویج دموکراسی‌سازی، غرب‌گرایی و اقتصادی نولیبرال منجر خواهد شد.

با توجه به منابع مورد اشاره و نیز منابع متعدد دیگری که در متن مورد استفاده قرار گرفته؛ می‌توان مهم‌ترین ویژگی‌های نوآورانه این مقاله را در چند نکته خلاصه کرد: نکته نخست به تمرکز بر پدیده توریسم بین‌المللی از منظر مطالعات بین‌المللی مربوط است که در میان منابع داخلی چندان مورد توجه نبوده؛ نکته بعد به تمرکز بر نظریه وابستگی ارتباط داشته و بهره‌گیری از منابع اولیه و جریان‌ساز انگلیسی در جهت واکاوی از الگوی تحلیلی نظریه مزبور، به وجه ابتکاری نوشتار حاضر می‌افزاید.

۴. کلیاتی در مورد توریسم بین‌المللی

به نقل از «سازمان جهانی جهانگردی» توریسم پدیده‌ای اجتماعی، فرهنگی، تجاری است که در عین حال، مستلزم جابجایی مردم به مکانی غیر از محل سکونت و کار خود است (UNWTO, 15 May 2022). هرچند سابقه ادبیات معطوف به توریسم به دهه ۱۹۳۰ بازمی‌گردد، اما روند مزبور متعاقب پیدایش «گردشگری انبوه» به‌ویژه در دهه ۱۹۶۰، از توسعه و نافذیت خاصی برخوردار شد (پیرس، ۱۹۹۳) در خصوص ماهیت وجودی پدیده توریسم بین‌المللی دو دیدگاه «به‌مثابه صنعت» و «به‌مثابه فعالیتی چندبعدی» قابل طرح است. برداشت صنعت محور در تبیین این مقوله از زاویه «زنجیره‌ای از فعالیت‌های درآمدزا» ریشه داشته؛ و نگرش دیگر که در آثار جفرسون و لیکوریش مشاهده شده، به واکاوی از توریسم بین‌المللی از زاویه «علمی و علوم انسانی» می‌پردازد. جنکیمگز نیز در برابر آنانی که به مفاهیم «صنعت چندگانه» یا «صنعت بدون دود» متوسل شده‌اند، معتقد بود که از دیدگاه فنی، چندبعدی بودن صنعت جهانگردی، تعریف آن را در قالب یک صنعت غیرممکن ساخته است زیرا شرایط اصلی تولید با شاخص‌های عملیاتی آن تعریف نشده و افزون بر آن، بدون دخالت عوامل اجتماعی، فرهنگی و محیطی، بعد

اقتصادی در صنعت گردشگری نمایان نمی‌شود (چاک، وای.گی و سولا، ۱۳۸۷: ۱۰۲). البته باوجود توضیحات یادشده، به نظر می‌رسد که کماکان وجه صنعتی توریسم و برداشت‌های مربوطه از نافذیت و گستردگی بیشتری برخوردار است. نکته بعد به «سیر تحول گردشگری» مربوط است. در این مورد جعفری ۴ مرحله را مطرح ساخته: رویکرد طرفدارانه، رویکرد محتاطانه، رویکرد سازگارانه و رویکرد دانش‌محور. در دیدگاه طرفدارانه ارزش اقتصادی و سهم گردشگری در ایجاد ارز خارجی مورد تأکید قرار می‌گیرد. دیدگاه محتاطانه متمرکز بر پیامدهای منفی توسعه گردشگری است. در دهه ۸۰ رویکرد سازگارانه با پیشنهاد تلاش برای کاهش اثرات منفی و تقویت اثرات مثبت توسعه گردشگری در پی ایجاد سازش میان دو رویکرد قبلی برآمد. در دهه ۹۰ نیز رویکرد دانش‌محور به‌منظور درک بهتر پیچیدگی‌های موجود (حرکت به سمت اول توسعه) به‌وجود آمد (Jafari, 2001). افزون بر دیدگاه یادشده که مبتنی بر روندهای تاریخی توسعه جهانگردی از منظر بانک جهانی است، می‌توان به آرائی توجه کرد که بر پایه «جریان وام‌های مرتبط با گردشگری از سوی بانک جهانی» مراحل تحول و توسعه توریسم بین‌المللی را مورد کنکاش قرار داده‌اند:

۴-۱. توسعه کلان ۱۹۶۹-۱۹۷۹

مهم‌ترین شاخص این مرحله، اعطای وام از سوی بانک جهانی به کشورهای مستعد ورود به عرصه توریسم است. بر این پایه، بین سال‌های ۱۹۶۶ تا ۱۹۷۰ وام‌هایی معادل ۵۹۰ میلیون دلار به ۱۷ کشور و بین سال‌های ۱۹۷۰ تا ۱۹۷۹ نیز کمک‌هایی معادل ۵۲۵ میلیون دلار به ۱۸ کشور تعلق گرفت. اهداف اصلی وام‌های مزبور ایجاد و تقویت زیرساخت‌های لازم برای توسعه امر توریسم بوده است. ناگفته نماند که در چارچوب گزارش‌های تحلیلی که در مورد آثار حرکت یادشده ارائه گردید، به ابعاد منفی آن در حوزه‌های اجتماعی و زیست‌محیطی نیز اشاره شده است (World Bank, 1990).

۴-۲. رهایی از تعهد ۱۹۸۰-۱۹۹۰

باوجود رشد سریع گردشگری به‌عنوان نیروی محرکه اقتصادی در دهه ۷۰ (Harrison, 1992)، در اواخر این دهه بانک جهانی به این جمع‌بندی رسید که سیاست‌های توسعه‌ای اعطای وام به سه دلیل باید متوقف شود: هزینه‌های بالای نیروی انسانی و مشکلات موجود در هماهنگی‌ها، ماهیت پیچیده و متقاطع پروژه‌ها و درنهایت، عدم انتفاع اقشار فقیر کشور میزبان از سرمایه‌گذاری‌های یادشده. ناگفته نماند که شرایط مزبور باعث شد که نقش حمایت‌گر بانک جهانی به شرکت‌های مالی بین‌المللی منتقل شود که به‌صورت پروژه به پروژه و مستقیم با بخش خصوصی پیگیری می‌شد.

۴-۳. توسعه پایدار ۱۹۹۱-۱۹۹۹

همگام با پذیرش مفهوم «توسعه پایدار» مقوله «گردشگری پایدار» نیز گسترش یافت و پافشاری بر «ایدئولوژی پایداری زیست‌محیطی و اجتماعی» به فرصت جدیدی برای ورود بانک جهانی به این عرصه تبدیل شد. در سال ۱۹۹۱ پروژه «تسهیلات جهانی محیط‌زیست» در سایه همکاری بین این بانک و برنامه توسعه سازمان ملل، افق جدیدی را در برابر توریسم بین‌المللی و به‌ویژه از بعد سرمایه‌گذاری در حوزه‌های حفاظت از محیط‌زیست، بخش‌های فرهنگی (آگاهی بخشی نسبت به چالش محیط‌زیست) و مقابله با فقر آشکار کرد. بر این پایه، در دهه ۹۰ حدود ۴۴ پروژه در ۳۴ کشور فعال گردید که در چارچوب آن ضمن استفاده مستقیم و غیر مستقیم از پدیده گردشگری، سعی می‌شد که اهداف زیست‌محیطی، فرهنگی و اجتماعی نیز محقق گردد (Markandya et al., 2011).

۴-۴. تمرکز بر سیاست‌های خرد در قرن ۲۱

همگام با شروع قرن جدید نیز کماکان سیاست پیش‌برد گردشگری در عرصه بین‌المللی مدنظر نهادهای بین‌المللی مربوطه به‌ویژه «سازمان مالی بین‌المللی» قرار داشت. در این مورد می‌توان به فعال‌سازی و پیش‌برد ۹۴ پروژه تا سال ۲۰۰۶ و دیگر بخش‌های مربوطه (۱۶ پروژه جهانی تسهیلات محیط‌زیست مرتبط با گردشگری) اشاره داشت که میلیاردها دلار سرمایه‌گذاری را شامل می‌شد. نکته مهم اینکه در کنار شرایط یادشده، تمرکز خاصی نسبت به سرمایه‌گذاری در مناطق و کشورهای خاص

بروز کرد؛ که در این مورد می‌توان به پروژه‌هایی نظیر «پشتیبانی از توسعه اقتصادی و پروژه متنوع‌سازی» در زامبیا، پروژه «رقابت‌پذیری» نیکاراگوئه و «دومین پروژه توسعه گردشگری» اردن (World Bank, 2006)، توجه داشت. افزون بر آن، نشانه‌هایی از برنامه‌ریزی‌های معطوف به «کشف منابع و محدودیت‌های سرمایه‌گذاری در حوزه گردشگری» مانند حقوق صاحبان سهام و اجزای قراردادها و نیز اصلاحات مورد نیاز در زمینه سیاست‌های خرید، عدم تمرکز ساختارهای نهادی و ترویج مشارکت عمومی-خصوصی بروز کرد. در همین ارتباط، پروژه‌هایی در اتیوپی، لسوتو، موزامبیک، چین و کامبوج شکل گرفت که شامل «تجزیه و تحلیل گردشگری از طریق روش زنجیره ارزش» می‌شد که تمرکز بر آثار پیش‌آمده در وضعیت معیشت مردم محلی را در نظر داشت. به موارد مزبور، باید به سرمایه‌گذاری‌های معطوف به هتل‌سازی در بیش از ۸۰ کشور نیز توجه داشت (Carrillo-Hidalgo & Pulido-Fernández, 2012).

۵. نظریه وابستگی و نفی گردشگری بین‌المللی به‌عنوان نوشدارویی برای توسعه

به‌عنوان توضیحاتی کلی باید دانست که نظریه وابستگی که هم‌چنین به‌عنوان «تئوری توسعه‌نیافتگی» نیز شناخته می‌شود، در دهه ۱۹۵۰ و در پاسخ به «نوگرایی» (مدرنیزاسیون) ظهور کرد (Matunhu, 2011: 68). نظریه مزبور طرح‌واره نظری چندبعدی و همه‌جانبه‌ای است که به موضوعات وابستگی فرهنگی، اجتماعی، روانی، اقتصادی، سیاسی و نیز امنیتی در چارچوب موضوع اصلی مرکز - پیرامون می‌پردازد؛ به عبارت دیگر، دیدگاه یادشده درصدد واکاوی علل توسعه‌نیافتگی در چارچوب اقتصاد سیاسی بین‌المللی است، آنچه در چارچوبی جامع و مبتنی بر الگوهای متنوع تعامل (اقتصادی و فرهنگی - اجتماعی) در سیستم بین‌المللی رخ می‌دهد (Bianchi, 2002). نظریه‌پردازان وابستگی را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: اصلاح‌طلبان لیبرال و نئومارکسیست‌ها. اصلاح‌طلبان لیبرال مانند پریش، بر مبنای دفاع از مداخلات هدفمند در سیاست، بر آن‌اند که توسعه اقتصادی را می‌توان از طریق طیفی از سیاست‌های اقتصادی مشوق صنعت داخلی به پیش برد؛ و در مقابل، نظریه‌پردازان وابستگی نئومارکسیستی مانند فرانک بر محور پافشاری بر ضرورت اقتصاد دستوری، استدلال می‌کردند که فرار از یک رابطه وابستگی استثماری با کشورهای اصلی، تنها از طریق سوسیالیسم قابل دستیابی است.

این نگره ریشه در باور به جایگاه پیرامونی کشورهای توسعه‌نیافته و در حال توسعه در تقسیم‌کار جهانی داشته و تنها با به‌چالش کشیدن شیوه تولید سرمایه‌داری، امکان نجات خواهند یافت. به این ترتیب، رابطه مرکز/پیرامون ساختاری محدودکننده تلقی شده که البته در سایه اصلاحات اقتصادی داخلی در چارچوب صنعتی‌سازی (که لیبرال‌های وابستگی تبلیغ می‌کردند)، امکان‌رهایی از آن و کاهش وابستگی و توسعه پیرامون وجود ندارد (Schmidt, 2018: 21). در همین راستا، آرنو تئوش نتیجه می‌گیرد که فقر و عقب‌ماندگی در پیرامون و نیمه‌پیرامونی ناشی از موقعیت بسیار پیرامونی یا شبه‌پیرامونی است که از آغاز تقسیم‌کار بین‌المللی در سال ۱۴۹۲ این ملت‌ها یا مناطق در آن قرار گرفته‌اند (Tausch, 2010: 468).

درخصوص ارتباط نظریه توسعه‌یافتگی با پدیده توریسم بین‌الملل، در ابتدا لازم به ذکر است که هرچند تئوری توسعه و توریسم بین‌الملل در یک خط زمانی تکامل یافته و در عین حال نقاط تمرکز مشابهی نیز داشته‌اند، اما نشانه‌هایی نیز از تساهل و کوتاهی در جامعه گردشگری برای مشارکت در مناظره پارادایمی مطالعات توسعه مشاهده می‌شود که در پافشاری مطالعات توریسم بر ماهیت عملی و کاربردی آن ریشه دارد (Bianchi, 2002). در ارتباط با توریسم بین‌الملل، در اواخر دهه ۱۹۷۰ مشخص شد که گردشگری نوشدارویی برای توسعه در کشورهای جهان سوم محسوب نمی‌شود؛ زیرا اثرات ضرایب تکاثری گردشگری بسیار کمتر از آنچه پیش‌بینی شده بود، نمود پیدا کرد (Oppermann; 1998; Scheyvens & Momsen, 2008).

در این دوره طیفی از اصطلاح و درواقع تعبیر استعاره‌ای در جهت تشریح رابطه بین مناطق پیرامونی و مرکز ارائه شد که بیانگر چگونگی وضعیت جوامع در حال توسعه و در عین حال میزبان گردشگری خارجی است که توانایی کنترل و مدیریت منافع مربوطه را ندارند. در این مورد، تعبیر «حاشیه لذت» به کشورهای حاشیه‌ای اشاره دارد که مانند کمربندی به‌دور کشورهای صنعتی جهان قرار یافته و در هر جایی (معمولاً نزدیک ناحیه استوایی و آفتابی چون رابطه خط ساحلی حوضه مدیترانه با شمال

اروپا و جزایر کارائیب با ایالات متحده) که ثروتمندان طالب آرامش و استراحت باشند؛ ظهور می‌کند. در همین مورد برخی برای توضیح رابطه استعماری بین کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه از منظر پدیده گردشگری، این مقوله را معادل «استعمار نو» و «امپریالیزم» می‌دانستند (Hall, 1994). جهت‌گیری کلی نظریه وابستگی بر محور نفی کارکرد دگرگون‌ساز و پیش‌برنده توسعه در مناطق میزبان گردشگری (توسعه‌نیافته یا در حال توسعه)، وجوه و ابعاد متعددی را شامل می‌شود:

– تردید نسبت به قابلیت‌های بخشی از معضل «کمبود اقتصادی»

در مقطع زمانی مورد نظر (دهه ۱۹۷۰) به‌رغم افزایش گردشگری به‌عنوان یک فعالیت اقتصادی، سودمندی آن از بعد «کمک به‌رهایی کشورهای در حال توسعه از شدت کمبود اقتصادی» مورد تردید واقع شد. در این میان، پیروان دیدگاه وابستگی استدلال کردند که مزایای اقتصادی، جغرافیایی و آموزشی کشورهای مرکز، باعث شده تا بیشترین میزان هزینه‌کرد گردشگران در کشورهای پیرامونی، به‌سمت کشورهای اصلی سرازیر شود؛ که این امر به حفظ نابرابری اقتصادی بین کشورهای اصلی و پیرامونی انجامیده است (Weaver, 1991; Walpole & Goodwin, 2000).

– بروز وابستگی فرهنگی – روانی در جوامع میزبان توریسم

در این زمینه اریسمن (۱۹۸۳) با الهام از کار فرانک (۱۹۶۷) مدعی امکان وقوع وابستگی فرهنگی در کشورهای پیرامونی شده، آنچه می‌تواند خطرناک‌تر از وابستگی اقتصادی تلقی شود. به‌باور وی، جریان گردشگری بین مرکز و پیرامون، می‌تواند به‌نوعی انقیاد نسبت به فرهنگ مرکز دامن زده که در سایه آن میزان باور به قابلیت‌های تمدنی و فرهنگی بومی در میان جامعه میزبان کاهش یافته که ماحصل آن «فقدان یا تضعیف خودباوری ارزشی و هنجاری» می‌تواند باشد. اریسمن اولین بار این پدیده را در اطراف استراحتگاه‌های بزرگ در هند غربی شناسایی کرد (Frank, 1967). در این ارتباط، طیفی از پژوهشگران را می‌توان مشخص کرد که از منظر متغیر منبع کنترل^۱ راتر (۱۹۶۶) به پیامد یادشده پرداخته‌اند. راتر چهار باور ذاتی به‌عنوان منابع کنترل را مطرح نموده: جهان دشوار است، جهان ناعادلانه است، جهان توسط شانس اداره می‌شود و جهان توسط افراد قدرتمندی که از نظر سیاسی پاسخگو نیستند اداره می‌شود (Rotter, 1966). در این خصوص کالینز (۱۹۷۴) و مونترو و اسلون (۱۹۸۸) به آثار فرهنگی و روانی گردشگری به‌عنوان «منبع بیرونی کنترل» تأکید دارند که در عین حال، به جلوه دیگری از تمایز میان مرکز – پیرامون نیز دلالت دارد؛ زیرا برخلاف مناطق پیرامونی میزبان گردشگری، جوامع مرکز به‌طور عمده از منابع کنترل درونی تأثیر می‌پذیرند (Montero & Sloan, 1988).

– شکل‌گیری و تقویت وابستگی ساختاری در گردشگری بین‌المللی

در راستای پافشاری تئوری وابستگی دلالت بر اینکه توسعه‌نیافتگی نتیجه روابط نابرابر ساختاری اقتصادی (درمقابل تأثیرات سیاسی یا اجتماعی و فرهنگی هم در خارج و هم در داخل)، بین کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه است (Chaperon & Bramwell, 2013)؛ افرادی چون بریتون (۱۹۸۳) بر مبنای تحقیقاتی که در مناطق مختلف به‌ویژه فیجی انجام داده، به منافع اقتصادی (حاصله از گردشگری) اشاره دارد که به‌گونه‌ای در مواجهه با هزینه‌های نامشهود (منافع کلان‌شهرهای توسعه‌یافته به‌ویژه از راه شرکت‌های بین‌المللی) خنثی شده و شرایط نامساعد مرتبط با سرمایه‌داری و وابستگی و شکل‌گیری اجتماعی مرتبط با وابستگی را تشدید کرده است (Moreno Gil, 2003: 744).

– باور به پروژه – محور بودن گردشگری بین‌المللی / «فاعلیت اقتدارگرا» ی مراجع بین‌المللی

در راستای ظهور ادبیات توسعه پس از جنگ جهانی دوم، به‌ویژه شکل‌گیری «کوسوک^۲» به‌عنوان یکی از شش رکن سازمان ملل در ۲۶ ژوئن ۱۹۴۵ که بر «ضرورت حمایت از توریسم به‌عنوان ابزار پیش‌برد سیاست توسعه و بروز تحول در اقتصاد ملل کمتر توسعه‌یافته» تأکید داشت (Newton, 1994)، به‌تدریج این نوع نگرش مطرح شد در کنار مؤلفه‌های توسعه‌ای، طیفی از عوامل و متغیرهای سیاسی به‌ویژه در چهره اراده نهادهای پولی و مالی جهانی نیز بروز کرده‌اند که از راه اعمال اقتدار در

1. locus of control variable

2. United Nations Economic and Social Council

سیاست‌گذاری مالی و مشارکتی، به وابسته‌سازی پیرامون به مرکز دامن می‌زنند. بر این پایه، نوع برداشت از جهانگردی به‌عنوان پدیده خودجوش کم‌رنگ شده درمقابل، حساسیت نسبت به چگونگی اثربخشی سازمان جهانی گردشگری، صندوق بین‌المللی پول، سازمان ملل، بانک جهانی، یونسکو و... در این زمینه تشدید شد (LANFANT, 1980: 15).

– سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در گردشگری

به‌طور معمول، فعالیت‌های اقتصادی گردشگری که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نیز بخشی از آن محسوب می‌شود، در «حساب‌های اقماری کشورها» درج می‌شود. حساب اقماری گردشگری روشی برای اندازه‌گیری سهم مستقیم اقتصادی مصارف گردشگری در یک اقتصاد ملی است. رویکرد منحصر به فرد آن ناشی از اصول و ساختار سیستم بین‌المللی به‌کاررفته در حساب‌های ملی است تا براساس آن اثرات مستقیم اقتصادی گردشگری اندازه‌گیری شود. حساب‌های اقماری گردشگری شامل دسته‌بندی ویژه‌ای است که جدول زیر زیرمجموعه فعالیت‌های گردشگری که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در آن متمرکز شده را به تفکیک میزان تکرار آن نشان می‌دهد:

جدول ۱. مجموعه فعالیت‌های گردشگری در حساب‌های اقماری گردشگری برحسب میزان تکرار (UNCTAD, 2007)

مؤلفه‌های حساب‌های اقماری گردشگری	میزان تکرار هر کدام در سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی		
	کم تکرار	تکرار متوسط	پر تکرار
هتل‌ها و سایر موارد مشابه			✓
رستوران‌ها و سایر موارد مشابه			✓
خانه‌های دوم			✓
تجهیزات کرایه حمل‌ونقل مسافر			✓
خدمات حمل‌ونقل مسافر راه‌آهن	✓		
خدمات حمل‌ونقل مسافر هوایی	✓		
خدمات حمل‌ونقل مسافر جاده‌ای	✓		
خدمات پشتیبانی حمل‌ونقل مسافر	✓		
آژانس‌های مسافرتی و موارد مشابه	✓		
خدمات فرهنگی	✓		
ورزش و سایر خدمات تفریحی	✓		

نقش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در گردشگری بسیار ظریف‌تر از سایر بخش‌ها است و اکثر کشورها با بیم و امید به آن نگاه می‌کنند. این نوع سرمایه‌گذاری در گردشگری برای کشورها از آنجا ارزشمند است که آن‌ها را تأمین مالی می‌کند، ولی از سوی دیگر بر استقلال اقتصادی، فرهنگی آنان با وابستگی‌شان به کشورهای سرمایه‌گذار و سازمان‌های لیبرال بین‌المللی نیز تأثیر گذاشته و پتانسیل بالایی در بروز آسیب‌های احتمالی بر محیط‌زیست و بافت اجتماعی آن‌ها دارد (UNCTAD, 2007). لازم به ذکر است بررسی مقیاس سرمایه‌گذاری خارجی در تمامی بخش‌های مرتبط با گردشگری غیرممکن است؛ زیرا طبقه‌بندی این صنعت که در آمارهای سرمایه‌گذاری در سطح ملی و بین‌المللی مورد استفاده قرار می‌گیرند، به‌صورت دقیق منطبق بر طیف وسیعی از فعالیت‌هایی که گردشگری را تحت پوشش قرار می‌دهند، نیست. جدول زیر نیز دو نکته مهم در این زمینه را یادآور می‌شود: نخست، هتل‌ها و رستوران‌ها بزرگ‌ترین و مهم‌ترین بخش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در گردشگری هستند. دوم، بزرگ‌ترین سرمایه‌گذار در این بخش ایالات متحده و انگلستان هستند (Endo, 2006).

جدول ۲. سهم سرمایه‌گذاری خارجی پنج کشور توسعه‌یافته در پنج بخش مرتبط با گردشگری ۱۹۸۵-۲۰۰۲ (Endo, 2006)

	۱۹۸۵	۱۹۹۰	۱۹۹۵	۲۰۰۰	۲۰۰۱	۲۰۰۲
اتریش	۰.۷	۲۵.۸	۱۸۶.۴	۲۲۲.۴	۸۵.۹	۷۷.۰۶۴
هتل و رستوران	۰.۷	۲۵.۸	۱۸۶.۴	۲۱۴.۸	۸۵.۹	۷۷.۰۶۴
حمل‌ونقل دریایی	-	-	-	۰.۲	-	-
حمل‌ونقل هوایی	-	-	-	۷.۴	-	-
کانادا						
نامشخص	۱۲۹۱.۰	۴۸۵۹.۴	۷۳۲۱.۷	۷۱۷۵.۱	۷۷.۰۶۴	۷۷.۰۶۴
هتل و رستوران	۱۲۹۱.۰	۴۸۵۹.۴	۷۳۲۱.۷	۷۱۷۵.۱	۷۷.۰۶۴	۷۷.۰۶۴

با توجه به اطلاعات جدول بیشترین میزان سرمایه‌گذاری ایالات متحده در بخش گردشگری، دو کشور برزیل و مکزیک در قسمت اقامت یا همان هتل‌ها صورت گرفته است؛ که بیشترین بازگشت هزینه به کشور سرمایه‌گذار را به همراه دارد. چون اغلب کالاها از خود آمریکا وارد شده و نیروها و مدیریت نیز غالباً آمریکایی هستند. با این اقدام، وابستگی ساختاری مداوم این دو کشور به آمریکا در بخش گردشگری شکل گرفته است.

جدول ۴. سهام سرمایه خارجی جذب‌شده برخی کشورهای در حال توسعه در بخش هتل‌ها و رستوران‌ها ۱۹۸۵-۲۰۰۲ (میلیون دلار آمریکا) (UNCTAD, 2007)

کشور	۱۹۸۵	۱۹۹۰	۱۹۹۵	۲۰۰۰	۲۰۰۱	۲۰۰۲
برزیل	نامشخص	نامشخص	۳۶۴.۳	۳۱۶.۶	نامشخص	نامشخص
کامبوج	نامشخص	نامشخص	نامشخص	۲۶۸.۱	۲۷۱.۸	۲۸۶.۷
کلمبیا	۲۶	۳۸	۱۰.۹	۶۵.۸	نامشخص	نامشخص
هنگ کنگ	نامشخص	نامشخص	۲۴۵.۷	۶۱۰.۱۶	۵۷۰۰.۸	نامشخص
ماکائو، چین	نامشخص	نامشخص	نامشخص	نامشخص	۱۳۲.۴	نامشخص
پاراگوئه	نامشخص	نامشخص	۱۱.۴	۲۴.۴	۲۸.۳	نامشخص
پرو	نامشخص	۱۰۰	۲۵.۶	۵۸.۴	۵۸.۴	۵۸.۴
فیلیپین	نامشخص	نامشخص	نامشخص	۲.۳	۲.۴	۲.۷
جمهوری کره	۲۰۹.۸	۱۱۵۷.۸	۱۵۶۰.۷	۱۷۲۵.۱	۱۷۳۸.۰	۱۷۳۶.۰

جدول بالا نشان‌دهنده میزان سرمایه‌گذاری خارجی جذب‌شده از سوی برخی از کشورهای توسعه‌نیافته و در حال توسعه طی دوره زمانی ۱۹۸۵ تا ۲۰۰۲ است. همچنان که مشخص است داده‌ها برای برخی سال‌ها نامشخص است؛ اما به‌طور کلی، بررسی روند سرمایه‌گذاری از سال ۱۹۸۵ تا ۲۰۰۲ نشان از افزایش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی کشورهای توسعه‌یافته در این کشورهاست که در بخش هتل و رستوران انجام شده است که باعث وابستگی به محصولات این کشورها و بازگشت یا نشت بخش بزرگی از درآمدها به کشورها سرمایه‌گذار می‌شود.

– شرکت‌های چندملیتی و سرمایه‌گذاری در هتل‌ها

پس از سال ۱۹۶۰ شاهد رشد سریع شرکت‌های چندملیتی در صنعت هتل‌داری بین‌المللی هستیم. با این حال، مطالعات در زمینه تجزیه و تحلیل هتل‌های فراملی تا پایان سال ۱۹۷۸ محدود به شرکت‌هایی است که با دو یا چند هتل خارجی ارتباط داشته‌اند. جدول ذیل تصویر ۸۱ شرکت چندملیتی از ۲۲ کشور را نشان می‌دهد. در آن تاریخ این شرکت‌ها دارای ۱۰۲۵ هتل خارجی و ۲۷۰۶۴۶ اتاق بودند. اعتقاد بر این است که این شمارش حداقل ۹۵ درصد کل اتاق‌های هتل در تمام هتل‌های مرتبط خارجی را دربر گرفته و هیچ شرکت فراملی در آن حذف نشده است (Dunning & McQueen, 1982).

جدول ۵. تعداد واحدها و اتاق‌ها در هتل‌های فراملی به تفکیک کشور مبدأ و بازار/ مساحت زنجیره‌های پیش‌رو در کل فعالیت خارجی تا سال ۱۹۷۸ (Dunning & McQueen, 1982)

کشور	شرکت‌های فراملی	هتل‌های فراملی خارج از کشور	تعداد اتاق‌های هتل‌های فراملی خارج از کشور
ایالات متحده	۲۲	۵۰۶	۱۵۲۱۱۸
فرانسه	۸	۱۵۶	۲۵۳۷۴
انگلستان	۱۳	۱۴۹	۳۱۷۵۵
ژاپن	۷	۲۳	۹۰۹۳
ایرلند	۱	۲۴	۶۹۹۵
کانادا	۳	۲۵	۶۲۱۲
هنگ کنگ	۴	۱۴	۵۴۸۰
سوئد/دانمارک	۳	۲۱	۴۶۳۸
آلمان	۲	۱۹	۴۴۳۵

ادامه جدول ۵. تعداد واحدها و اتاق‌ها در هتل‌های فراملی به تفکیک کشور مبدأ و بازار/ مساحت زنجیره‌های پیش‌رو در کل فعالیت خارجی تا سال ۱۹۷۸

کشورها	شرکت‌های فراملی	هتل‌های فراملی خارج از کشور	تعداد اتاق‌های هتل‌های فراملی خارج از کشور
استرالیا	۳	۳۲	۳۱۴۹
هند	۱	۱۰	۲۵۸۲
هلند	۳	۹	۱۴۲۰
ایتالیا	۲	۵	۱۲۸۱
آفریقای شمالی	۲	۸	۱۱۹۶
اسپانیا	۲	۵	۱۱۷۱
سوئد	۱	۴	۱۲۵۰
کلمبیا	۱	۴	۹۰۱
مکزیک	۱	۳	۸۱۴
گوآتمالا	۱	۴	۴۷۱
عربستان	۱	۲	۳۰۱
جمع	۸۱	۱۰۲۵	۲۷۰۶۴۶

همچنان که در جدول مشخص است، هتل‌های وابسته به شرکت‌های فراملی مربوط به ایالات متحده ۵۰ درصد از کل هتل‌های فراملی مورد مطالعه و ۵۶ درصد اتاق‌ها را شامل می‌شود، در حالی که هتل‌های مرتبط با شرکت‌های فراملی مستقر در انگلستان و فرانسه حدود ۳۰ درصد دیگر را به خود اختصاص داده‌اند، همچنین آن‌ها معادل ۲۵ درصد تعداد اتاق هتل‌ها را نیز شامل می‌شوند. هتل‌ها و اتاق‌های هتل فراملی باقی‌مانده از ۱۷ کشور دیگر هستند؛ ۹ هتل با ۱۰۵۴۸ اتاق وابسته به کشورهای در حال توسعه هستند، اما سه مورد از ۴ زنجیره‌ای هنگ‌کنگ توسط شرکت‌های فراملی کشورهای توسعه‌یافته مدیریت می‌شوند. ۷ شرکت فراملی از ژاپن هستند که هر کدام دارای دو یا بیشتر از دو هتل در خارج از ژاپن هستند.

جدول ۶. کشورهای اقتصادهای پیش‌رو و تعداد هتل‌های فراملی و اتاق‌های هتل فراملی وابسته به آن‌ها تا سال ۱۹۸۲ (Dunning & McQueen, 1982)

کشورهای پیش‌رو یا گروه کشورهای پیش‌رو	گروه مادر	هتل‌های فراملی خارج از کشور	درصد	تعداد اتاق‌های هتل‌های فراملی خارج از کشور	درصد تمام اتاق‌های زنجیره‌های پیش‌ساز
ایالات متحده	۲۲	۵۰۸	۴۹.۶	۱۵۲۱۱۸	۵۶.۲
فرانسه	۸	۱۵۶	۱۵.۲	۳۵۳۷۴	۱۳.۱
انگلستان	۱۳	۱۴۷	۱۴.۵	۳۱۷۵۶	۱۱.۷
سایر کشورهای اروپایی	۱۴	۸۷	۵.۵	۲۱۱۹۰	۷.۸
ژاپن	۷	۲۳	۲.۲	۹۰۹۳	۳.۴
سایر کشورها با اقتصاد توسعه‌یافته	۸	۶۵	۳.۹	۱۰۵۵۷	۳.۹
کشورهای در حال توسعه	۹	۳۷	۳.۶	۱۰۵۴۹	۳.۹
جمع	۸۱	۱۰۲۵	۱۰۰	۲۷۰۶۴۶	۱۰۰

همچنان که مشاهده می‌شود ایالات متحده با ۵۰۸ هتل و در مجموع ۴۹.۶ درصد و پس از آن کشور فرانسه با ۱۵۶ هتل و ۱۵.۲ درصد و در رتبه سوم انگلستان با ۱۴۷ هتل و ۱۴.۵ درصد تا سال ۱۹۷۸ سه کشور پیش‌رو در بخش هتل‌های فراملی بوده‌اند. ۲۶ مورد از شرکت‌های برتر فراملی در حوزه اقامت و گردشگری (۱۹۷۸) که در میان آن‌ها، ۷۸ درصد از کل تخمین‌های خارجی را تا پایان سال ۱۹۷۸ به خود تخصیص داده‌اند در جدول زیر ذکر شده است:

آمارهای موجود در زمینه تعداد هتل‌های فراملی (کشورهای توسعه‌یافته) موجود در کشورهای در حال توسعه تا سال ۱۹۷۸ به شرح زیر است:

جدول ۷. تعداد شرکت‌های فراملی مرتبط با هتل‌ها و اتاق هتل‌ها در کشورهای منتخب میزبان، ۱۹۷۸ (Dunning & McQueen, 1982)

کشورهای در حال توسعه	شمار هتل‌ها	شمار اتاق‌های هتل‌ها	میانگین شمار اتاق‌ها
مکزیک	۳۹	۱۱۱۷۳	۲۸۶
فیلیپین	۱۴	۵۷۰۸	۴۰۸
اندونزی	۱۴	۵۲۹۹	۳۷۹
هنگ کنگ	۶	۴۶۵۵	۷۷۶
ونزوئلا	۱۶	۴۵۳۸	۲۸۴
باهاماس	۱۳	۴۴۴۸	۳۴۲
پورتوریکو	۱۴	۴۱۲۷	۲۹۵
مراکش	۲۰	۳۹۸۹	۱۹۹
سنگاپور	۹	۳۹۸۵	۴۸۲
اسرائیل	۱۲	۳۷۵۷	۳۱۳
برزیل	۱۳	۳۶۴۷	۲۸۰

بر طبق جدول بالا سه کشور نخست در حال توسعه در زمینه بیشترین جذب سرمایه‌گذاری خارجی شرکت‌های فراملی سرمایه‌گذار در بخش هتل‌ها تا سال ۱۹۷۸ شامل مکزیک، فیلیپین و اندونزی بوده است. آن‌ها کشورهایی در حال توسعه در آن زمان بوده و جذب سرمایه در این بخش به معنای وابستگی به کشورهای مرکز بوده که سرمایه‌گذار اصلی در این کشورها بوده‌اند.

بنابر اطلاعات جدول بیشترین شیوه مشارکت در کشورهای در حال توسعه قرارداد مدیریت بوده است. در جدول فوق نیز مشخصاً شکل مشارکت هتل‌های فراملی در کشورهای در حال توسعه قاره‌های مختلف مشخص شده است. به‌طور خلاصه داده‌های موجود نشان می‌دهد که از اواسط تا اواخر دهه ۱۹۶۰ مناطق توسعه‌یافته و مناطق در حال توسعه با درآمد بالاتر بیشترین فعالیت هتل‌های وابسته به شرکت‌های چندملیتی را به خود جذب کرده‌اند؛ اما در دهه بعد رشد چشم‌گیری در زمینه همکاری در آفریقا و آسیا دیده می‌شود. سریع‌ترین گسترش در این زمینه را در مراکز تجاری خاورمیانه، شمال آفریقا و جنوب شرق آسیا می‌بینیم. سه چهارم هتل‌های خارجی پس از سال ۱۹۷۰ مشارکت خود را شروع کردند و حدود ۸۵ درصد از این هتل‌ها در دهه ۸۰ ساخته شده‌اند. بر طبق مطالعات صورت گرفته توسط مک کوئین نسبت اتاق‌های هتل‌های چندملیتی در کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه در سال ۱۹۸۲ بر طبق جدول زیر است:

جدول ۸. سهم اتاق‌های هتل‌های چندملیتی در کشورهای منتخب تا سال ۱۹۸۲ (Dunning and McQueen, 1982)

مناطق در حال توسعه	سهم اتاق‌های هتل‌های چندملیتی
خاورمیانه	۱۶.۰ درصد
آفریقا	۱۷.۷ درصد
آسیا	۱۶.۶ درصد
آمریکای لاتین	۴.۶ درصد
کارائیب	۳۵.۶ درصد
اقتصادهای توسعه‌یافته	سهم اتاق‌های هتل‌های چندملیتی
ایالات متحده	۰.۶ درصد
فرانسه	۱.۸ درصد
اسپانیا	۳.۱ درصد
انگلستان	۲.۰ درصد
ژاپن	۹.۶ درصد

بر طبق آمار جدول بالا در سال ۱۹۸۲ سهم کشورهای در حال توسعه نسبت به دوره قبل بیشتر شده و دلیل آن را نیز می‌توان ورود هتل‌های چندملیتی جدید (اغلب اروپایی) به بازار و رقابت آن‌ها در کشورهای در حال توسعه با سایر هتل‌های فراملی دانست.

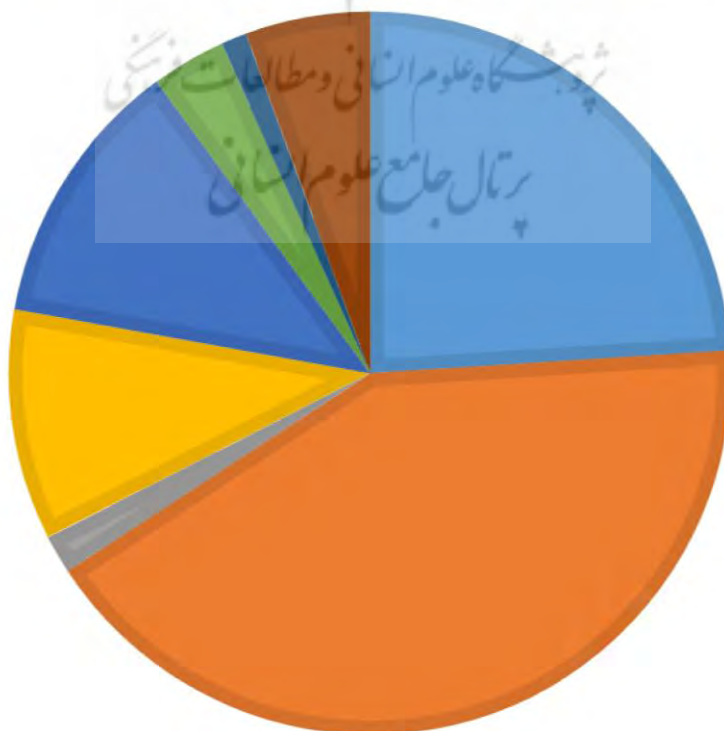

۵. بانک جهانی و گردشگری

دیگر نهاد کلیدی جهان در حوزه گردشگری بین‌المللی بانک جهانی است که از دید نظریه وابستگی مورد توجه قرار گرفته است. در اواخر دهه ۷۰، پس از یک دهه حمایت از ارزش اقتصادی گردشگری از طریق تأمین وام پروژه‌های گردشگری (Christie & Crompton, 2001; Mann, 2000)، بانک جهانی اولین سمینار بین‌المللی جهانگردی و توسعه را به صورت مشترک با یونسکو برگزار کرد. این امر موجب انتشار نسخه اولیه با عنوان «توریسم، راهی به توسعه» در ۱۹۷۹ شد. پس از انتشار این نسخه تحقیقات نظری در این زمینه توسط تلفر و شارپلی (۲۰۰۲) مورد توجه قرار گرفت. آنان پیامدهای توسعه گردشگری را مورد توجه قرار دادند. در مطالعه بریتون (۱۹۸۲) با نام «الگوی وابستگی» وی تأکید می‌کند که گردشگری ممکن است بر نابرابری‌های آشکار بین شمال و جنوب بیفزاید که وام‌های بانک جهانی به تشدید آن افزوده است. کلنسی (۱۹۹۹) هم از پارادایم وابستگی و نوسازی برای برجسته کردن تضاد تئوری‌های اقتصادی که اقتصاد سیاسی گردشگری دهه ۷۰ و ۸۰ را شکل می‌دهد استفاده می‌کند.

این چارچوب متعاقباً از طریق استراتژی‌های مداخله‌گرانه، نظیر برنامه‌های تعدیل ساختاری صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی به چالش کشیده شده است. دیکه ادعا می‌کند که بازارهای خارجی که توسط سیاست‌های به‌کار گرفته شده از سوی بانک و صندوق بین‌المللی پول و وجوه ارائه شده آن‌ها برای ترویج سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی مورد تشویق قرار می‌گیرند، موجب افزایش کنترل هر چه بیشتر بر توسعه صنعت گردشگری شده و هژمونی و هم‌چنین حجم درآمدهای حاصله را به سمت خارج از کشورهای میزبان هدایت می‌کند (Hawkins & Mann, 2007; Dieke, 2000). در واقع ساختار، سازمان و مدیریت گردشگری بین‌المللی مدافع شرکت‌های چندملیتی است و به این شرکت‌ها اطمینان می‌دهد که بخش بزرگی از ارزش افزوده کالاهای فروخته شده متعلق به آنان و ضرر خالص متوجه کشور میزبان است. نویسندگانی موضوع مالکیت و ساختار قدرت را مهم‌ترین مسئله‌ای می‌دانند که مشخص می‌سازد جمعیت میزبان از این صنعت تا چه حد منتفع می‌شوند (Hawkins & Mann, 2007).

■ WB ■ IFC ■ MIGA ■ IDB ■ AFDB ■ ASDB ■ EBRD ■ OAS

نمودار ۱. بودجه پروژه‌های مرتبط با گردشگری توزیع توسط IFI (۲۰۱۲) (Carrillo-Hidalgo & Pulido-Fernández, 2012)

جدول ۹. توزیع بودجه گردشگری در مناطق در حال توسعه (توسط IFD به تفکیک مناطق، ۲۰۱۲) - Carrillo-Hidalgo & Pulido (Fernández, 2012)

جمع	جهانی	آسیای مرکزی و اروپا	آسیا و اقیانوسیه	آمریکای لاتین و کارائیب	خاورمیانه و شمال آفریقا	کشورهای جنوب صحرائی آفریقا	
۳,۳۵۸.۴۹		۱,۱۱۵.۴۶	۵۱۰.۸	۴۴۵.۷۵	۵۲۸.۴۳	۷۵۸.۰۵	WB
۵,۲۵۸.۱۹	۵۴.۳۰	۴۰۰.۴۹	۸۲۷.۰۳	۱,۶۹۸.۲۲	۱,۶۸۶.۳	۵۹۱.۸۵	IFC
۲۸۱.۳۵		۲.۵		۲۳۶.۷۷	۲۷.۸	۱۴.۲۸	MIGA
۱,۱۶۲.۱۱				۱,۱۶۲.۱۱			IDB
۱,۶۵۰.۸۵					۹۴۴.۱۵	۷۰۶.۷۰	AfDB
۵۰۰.۰۹			۵۰۰.۰۹				AsDB
۲۷۱.۳		۲۷۱.۳					EBRD
۷.۱۸				۷.۱۸			OAS
۱۲,۴۸۹.۵۶	۵۴.۳۰	۱,۷۸۹.۷۵	۱,۸۳۷.۹۲	۳,۵۵۰.۰۳	۳,۱۸۶.۶۸	۲,۰۷۰.۸۸	جمع
۱۰۰	۰.۴۳	۱۴.۳۳	۱۴.۷۲	۲۸.۴۲	۲۵.۵۱	۱۶.۵۸	درصد

جدول ۱۰. ابزارهای مالی مورد استفاده برای تأمین اعتبارات گردشگری

جمع	گارانتی‌ها	کمک‌های مالی و بودجه غیر قابل بازپرداخت	سرمایه‌گذاری مساوی	وام‌ها و فابنانس بازپرداختی	
۳,۳۵۸.۴۹		۱۵۸.۸۴		۳,۲۰۰.۰۵	WB
۵,۲۵۸.۱۹			۲۸۹.۶۳	۴,۹۶۸.۵۶	IFC
۲۸۱.۳۵	۲۸۱.۳۵				MIGA
۱,۱۶۲.۱۱		۵۵.۳۱	۱۰۰.۰۰	۱,۰۹۶.۸۰	IDB
۱,۶۵۰.۸۵				۱,۶۵۰.۸۵	AfDB
۵۰۰.۰۹		۳۵.۲۵		۴۶۴.۸۴	AsDB
۲۷۱.۳۰				۲۷۱.۳۰	EBRD
۷.۱۸		۷.۱۸			OAS
۱۲,۴۸۹.۹۶	۲۸۱.۳۵	۲۵۶.۵۸	۲۹۹.۶۳	۱۱,۶۵۲.۴۰	جمع
۱۰۰	۲.۲۵	۲.۰۵	۲.۴۰	۹۳.۲۹	درصد

اعضای گروه بانک جهانی در پروژه‌های توسعه گردشگری سرمایه‌گذاری می‌کنند. با این حال بانک جهانی بر آسیای میانه و اروپا و آفریقا تمرکز کرده است. آن‌ها بر گردشگری کشورهای سرمایه‌گذاری می‌کنند که یا بخش گردشگری آن از قبل تأسیس شده و یا در مراحل اولیه تأسیس است و از سرمایه‌گذاری بر توسعه مقاصد جدید اجتناب می‌کنند. بودجه تخصیص یافته توسط این سازمان و آژانس چندجانبه تضمین سرمایه‌گذاری^۱ برای توسعه پروژه‌های گردشگری از لحاظ جغرافیایی به‌روشی تقریباً همگن توزیع شده است. آمریکای لاتین و منطقه کارائیب بیشترین بودجه را دریافت کرده‌اند، درواقع این هزینه به مناطقی که گردشگری از قبل در آن مستقر شده و یا رو به رشد بوده اختصاص یافته است.

۶. نتیجه‌گیری

شالوده نوشتار حاضر را برداشت نقادانه نظریه وابستگی به مقوله توریسم بین‌الملل دربر گرفته، رویکردی که افزون بر مباحث نظری، به طیف گسترده‌ای از آمار و داده‌های کمی نیز متکی است. بر این پایه، این ادعا که نوگرایی و ترویج پدیده گردشگری به ارتقاء سطوح گوناگون توسعه در کشورهای میزبان (گردشگری) در مناطق در حال توسعه منجر خواهد شد؛ به آزمون کشیده شده و از این واقعیت که جریان مزبور به شکل‌گیری و تعمیق بحران‌های متعددی به‌ویژه در ابعاد اجتماعی، زیست‌محیطی و رفاه اقتصادی در این مناطق منجر شده، ابهام‌زدایی نمود؛ به عبارت دیگر، کشورهای کانونی در عرصه توریسم بین‌المللی موفق شدند که از طرق و روش‌هایی گوناگون به‌ویژه «سرمایه‌گذاری مستقیم»، «اعطای وام»، «نقش سازمان‌های بین‌المللی» و «اعمال اقتدار در سیاست‌گذاری»، زمینه به حاشیه رانده شدن مناطق مزبور در عرصه جهانی سرمایه‌داری را فراهم آورده و

زمینه وابستگی کشورهای پیرامونی به تدابیر و سیاست‌های کشورهای مرکز را محقق ساخته. در این مورد، ضعف‌های جدی در برنامه‌ریزی حمایتی نهادهای بین‌المللی مانند پافشاری بر صنعت هتل داری، واگذاری تسهیلات به‌ویژه در قالب وام به شرکت‌های چندملیتی به‌جای کارآفرین‌های کوچک و متوسط در بخش گردشگری، مقابله با نشت بالای هزینه‌های گردشگری از تأثیری تعیین‌کننده برخوردار بود. البته در این میان نمی‌توان از مساعی بانک جهانی و سایر مؤسسات مالی بین‌المللی در جهت ریل‌گذاری متفاوتی برای گردشگری در جهت رسیدن به شرایط مطلوب غفلت کرد.

References

- Andriotis, K. (2002). Scale of Hospitality Firms and Local Economic Development-Evidence from Crete. *Tourism Management*, 23 (4), 333-341.
- Bianchi, R. (2002). *Towards a new political economy of global tourism*. In Sharpley, R. and Telfer, D. (eds) *Tourism and Development: Concepts and Issues*. Channel View Publications, Clevedon, 265-299.
- Britton, S. G. (1982). The political economy of tourism in the Third World. *Annals of Tourism Research*, 9, 331-358. doi: 10.1016/0160-7383(82)90018-4
- Cardoso, F., & Enzo, F. (1979). *Dependency and Development in Latin America*. Berkeley: University of California Press.
- Carrillo-Hidalgo, I. & Pulido-Fernández, J. I. (2012). *Tourism funding by international financial institutions: a critical analysis*. Investment management and financial innovations. Sumy: Publishing Company, 9 (3), 76-92.
- Chaperon, S., & Bramwell, B. (2013). Dependency and Agency in Peripheral Tourism Development. *Annals of Tourism Research*, 40, 132-154. doi: 10.1016/j.annals.2012.08.003
- Christie, I. T., & Crompton, D. E. (2001). *Tourism in Africa: Africa Region Working Paper Series*. Washington, DC World Bank.
- Clancy, M. (1999). Tourism and development: Evidence from Mexico. *Annals of Tourism Research*, 26 (1), 1-20.
- Collins, B. (1974). Four components of the Rotter internal-external scale. *Journal of Personality and Social Psychology*, 29, 381-391.
- Crandall, J. E., & Lehman, R. E. (1977). Relationship of stressful life events to social interest, locus of control, and psychological adjustment. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 45, 1208.
- Dearden, P. (1991). Tourism and Sustainable Development in Northern Thailand. *Geographical Review*, 81 (4), 400.
- Dedina, S., & Young, E. (1995). *Conservation and Development in the Gray Whale Lagoons of Baja California Sur, Mexico*. Final Report to the U.S. Marine Mammal Commission. Washington DC: U.S. Marine Mammal Commission.
- Dieke, P. U. C. (ed.) (2000). *The Political Economy of Tourism Development in Africa*. Cognizant Communication Corporation, New York
- Dieke, P. U. C. (ed.) (2000). *The Political Economy of Tourism Development in Africa*. Cognizant Communication Corporation, New York.
- Dunning, J. H. & McQueen, M. (1982). Multinational Corporations in the International Hotel Industry. *Annals of Tourism Research*, 9 (1), 69-90.
- Endo, K. (2006). Foreign direct investment in tourism—flows and volumes. *Tourism Management*, 27 (4), 600-614. doi: 10.1016/j.tourman.2005.02.004
- Erisman, H. M. (1983). Tourism and cultural dependency in the West Indies. *Annals of Tourism Research*, 10, 337-361.
- Farver, J. A. M. (1984). Tourism and Employment in the Gambia. *Annals of Tourism Research*, 11 (2), 249-265.
- Frank, A. G. (1966). *The Development of Under-development*. Berkeley: University of California Press.
- Hall, C. M. (1994). *Ecotourism in Australia, New Zealand and the South Pacific: Appropriate Tourism or a New Form of Ecological Imperialism?*. In E. Cater and G. Lowman (eds.)

- Ecotourism: A Sustainable Option? Chichester: Wiley, 137–157.
- Harrison, D. (ed.) (1992). *Tourism and the Less Developed Countries*. John Wiley & Sons, Chichester.
- Hawkins, D. E., & Mann, Sh. (2007). The World Bank's role in tourism development. *Annals of Tourism Research*, 34 (2), 348-363. doi: 10.1016/j.annals.2006.10.004
- Jafari, J. (2001). *The scientification of tourism*. In Smith, V.L. and Brent, M. (eds) Hosts and Guests Revisited: Tourism Issues of the 21st Century. New York, Cognizant Communications Corporation, 28–41.
- Khan, M. (1997). Tourism development and dependency theory: Mass tourism vs. ecotourism. *Annals of Tourism Research*, 24 (4), 988-991.
- Khanna, P., & Khanna, J. L. (1979). Locus of control in India: A cross-cultural perspective. *International Journal of Psychology*, 14, 207–214.
- Lanfant, M. (1980). Introduction: tourism in the process of internationalization. *International Social Science Journal*, 32 (1), 14-43.
- Lindberg, K. (1998). *Economic Aspects of Ecotourism*. In *Ecotourism: A Guide for Planners and Managers*. Volume 2, K. Lindberg and M. Wood and D. Engeldrum, eds., Bennington, VT: The Ecotourism Society.
- Mann, M. (2000). *The Community Tourism Guide: Exciting Holidays for Responsible Travellers*. London, Routledge.
- Markandya, A., Taylor, T., & Pedroso Galinato, S. (2011). *Tourism and Sustainable Development: Lessons from Recent World Bank Experience*. Milan, Italy, Fondazione Eni Enrico Mattei (FEEM).
- Matunhu, J. (2011) A critique of modernization and dependency theories in Africa: Critical assessment. *African Journal of History and Culture*, 3 (5), 65-72. doi: 10.5897/AJHC.9000001
- Milne, S. S. (1987). Differential Multipliers. *Annals of Tourism Research*, 14 (4), 499-515.
- Montero, M., & Sloan, T. S. (1988). Understanding behavior in conditions of economic and cultural dependency. *International Journal of Psychology*, 23, 597–617.
- Moreno Gil, S. (2003). Tourism development in the Canary Islands. *Annals of Tourism Research*, 30 (3), 744-747.
- Mowforth, M., & Munt, I. (2003). *Tourism and Sustainability: Development and New Tourism in the Third World*. 2nd edn. Routledge, London.
- Newton, J. (1994). *Hotels and tourists in an international political economy perspective: The case of Thailand*. London School of Economics, University of London.
- Olender, V. T. (2018). *Tourism, Development, and International Relations: Discursive Productions of Imperialism*. M. A thesis, Appalachian State University.
- Oppermann, M. (1998). *Who Exploits Whom and Who Benefits?* In M. Oppermann (ed.) Sex Tourism and Prostitution: Aspects of Leisure, Recreation and Work. Elmsford, Cognizant Communication Corp, 153–159.
- Panos (1997). *Ecotourism: Paradise Gained, or Paradise Lost?* At: <http://www.oneworld.org/panos/panosDeco2.html>.
- Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs*, 80, 1–28.
- Scheyvens, R., & Momsen, J. H. (2008). Tourism and Poverty Reduction: Issues for Small Island States. *Tourism Geographies*, 10.1, 22–41.
- Schmidt, S. (January 21, 2018). *Latin American Dependency Theory*. Global South Studies: A Collective Publication with the Global South.
- Sinclair-Maragh, G., & Gursoy, D. (2015). Imperialism and tourism: The case of developing island countries. *Annals of Tourism Research*, 50 (1), 143-158.
- Smith, C., & Jenner, P. (1992). The Leakage of Foreign Exchange Earnings from Tourism. *Economist Intelligence Unit*, 3, 52-66
- Smith, P., Trompenaars, F., & Dugan, S. (1995). The Rotter locus of control scale in 43 countries: A test of cultural relativity. *International Journal of Psychology*, 30, 377–400.

- Tausch, A. (2010). Globalisation and development: the relevance of classical “dependency” theory for the world today. *International Social Science Journal*, 61 (202), 467-488.
- Telfer, D. J., & Sharpley, R. (2002). *Tourism and development in the developing world*. Tourism and Development in the Developing World. 1-263. 10.4324/9780203938041
- Tosun, C. (2000). Limits to Community Participation in the Tourism Development Process in Developing Countries. *Tourism Management*, 21 (6), 613-633.
- UNCTAD (2007). *FDI in Tourism: The Development Dimension*. New York and Geneva.
- UNWTO (15 May 2022). *GLOSSARY OF TOURISM TERMS*. United Nations World Tourism Organization. At: <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms>.
- Walpole, M. J., & Goodwin, H. J. (2000). Local Economic Impacts of Dragon Tourism in Indonesia. *Annals of Tourism Research*, 27 (3), 559-576.
- Weaver, D. B. (1991). Alternative to mass tourism in Dominica. *Annals of Tourism Research*, 18 (3), 414-432.
- World Bank (1972). *Tourism and Development*. Sector working paper Washington, D. C. at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/946631468739216693/Tourism>.
- World Bank (1978). *World Development Report*. Sector working paper Washington, D.C.
- World Bank (1990). *THE WORLD BANK ANNUAL REPORT 1990*. Sector working paper Washington, D.C.
- World Bank (2006). *The World Bank Annual Report 2006*. Sector working paper Washington, D.C. doi: 10.1596/978-0-8213-6759-9
- Zoe, R. V. (1981). Locus of control in South Africa. *Journal of Social Psychology*, 115, 159–168.

